

УДК 327:323.173

Сепаратизм як світова мегатенденція сучасності

Руслан Ключник,
аспірант кафедри політології
Дніпропетровського національного університету
імені Олеся Гончара

Розкрито причини і наслідки сепаратизму в сучасному світі. Подано класифікацію чинників сепаратизму у різних регіонах світу.

Ключові слова: сепаратизм, федералізм, політична криза, екстремізм, сецесія.

The reasons and consequences of separatism in the modern world are exposed. The classification of the factors of separatism in the different regions of the world is given.

Keywords: separatism, federalism, political crisis, extremism, secession.

Більшість держав сучасного світу є багатоетнічними. Тому перед державною владою постає потреба врахування етнонаціональних особливостей при проведенні внутрішньої політики. Будь-яка етнічна група прагне реалізувати свої інтереси у політичній, економічній, культурній сферах. У сучасному глобалізованому світі це прагнення притаманне дедалі більшій кількості етносів, а відтак актуалізується проблема сепаратизму.

Мета цієї статті – з'ясувати причини та наслідки сепаратизму в сучасному світі в умовах глобалізації.

Даній проблематиці присвячена значна кількість публікацій. Питанням сепаратизму приділяли увагу М. Ламенш, О. Шевчук, М. Штабенов, В. Юрченко та інші вчені.

Термін «сепаратизм» (від лат. *separatus* – окремий) – це рух за територіальне відокремлення частини держави з метою створення нового державного утворення або надання певній частині держави автономного

статусу за національними, мовними, релігійними ознаками [1, с. 600]. Виникнення сепаратистського руху можливе за наявності двох умов: дискримінації етнічної спільноти з боку державної влади та формування активної політичної еліти, здатної очолити цей рух.

Найяскравішим свідченням ескалації сепаратистських настроїв у світі є зростання кількості суверенних і визнаних світовою спільнотою держав, які є членами ООН. У 1945 р. їх налічувалося 51, а до 2011 р. їх чисельність зросла до 192, тобто майже вчетверо [2]. Таким чином, сепаратизм можна вважати однією з планетарних мегатенденцій сучасності.

За останні двадцять років у світі розпалася велика кількість держав: СРСР, Чехословаччина, Югославія, Судан, а також створені передумови для розпаду ще ряду країн. В той же час тенденції до інтеграції у світі значно слабші: за цей час не було жодного випадку об'єднання кількох країн в єдине державне утворення.

Серед причин, що породжують сепаратизм, можна виділити лінгвістичні, релігійні та економічні чинники. У різній пропорції всі вони впливають на процес самовизначення етнічних груп. Юридичним підґрунтям цього процесу є Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, перша стаття якого забезпечує усім народам право на самовизначення. В силу цього права народи «вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток» [3]. Так, згідно з даним Пактом, сецесія може тлумачитися як реалізація права на самовизначення.

До країн, в яких основним джерелом сепаратизму є економічні чинники, можна віднести Бельгію, Італію та Данію. Основною проблемою цих країн є нерівномірний економічний розвиток, наслідком якого є спроба більш розвинених регіонів відокремитися або отримати більші повноваження в економічній сфері.

Передумови протиріч між бельгійськими Фландрією та Валлонією, які після Другої світової війни перетворилися на потужний дестабілізаційний фактор, були закладені у середині XIX ст. З перших років існування Бельгії провідну роль в її розвитку відіграла Валлонія, натомість після Другої світової війни економіка Фландрії випередила традиційну індустрію Валлонії. Економічна перевага Фландрії, що спричинила зростання фламандської національної свідомості, разом з демографічною перевагою викликала піднесення масового національного руху.

Це створило умови для федералізації Бельгії, яка завершилася у 1993 р. підписанням Сен-Мішельських угод провідними політичними об'єднаннями фламандців та франкофонів. Ці домовленості були закріплені в оновленій Конституції Бельгії 1994 р., яка передбачає два типи суб'єктів федерації: громади і регіони, причому їх кордони не співпадають. Таким чином, Бельгія реалізувала на практиці модель децентралізованої держави, заснованої на принципах етнічного та лінгвістичного плюралізму. Проте на початку XXI століття ідея регіоналізму, підкріплена ідеологією

націоналізму, поставила під сумнів майбутнє королівства як єдиного державного утворення.

Федеральні вибори у Бельгії 2003 р. засвідчили зростання популярності у Фландрії радикальних правих сил, зокрема партії Фламандський інтерес (Vlaams Belang), яка виступає за більш жорстке імміграційне законодавство та не приховує амбіцій щодо утворення незалежної держави Фландрії з включенням до неї Брюсселя.

В останні роки центральним предметом конфлікту, який є причиною нового загострення політичної кризи, є статус двомовного виборчого і судового округу Брюссель-Хал-Вілворде. Даний округ являє собою своєрідну «гібридну цілісність», що об'єднує 19 комун регіону Брюссель і 35 комун від провінції Фламандський Брабант. Протягом останніх років фламандська більшість у загальнобельгійському парламенті неодноразово ставила питання про поділ цього округу. Фламандські активісти виступають за збереження двомовного статусу лише за містом Брюссель та його найближчими передмістями, а також «фламандизацію» решти округу. Валлонці вважають такий проект неприйнятним, оскільки він, на їхню думку, суперечить Конституції та попереднім угодам, укладеним між представниками валлонської та фламандської громад.

Сьогодні Фландрія інвестує у власний «Фонд майбутнього», спрямований на фінансування нових компетенцій, які вона сподівається отримати в результаті реформи федерації. Головне, чого прагнуть сьогодні фламандці, – регіоналізація ринку праці та зміни податкового законодавства, а саме – збільшення частки податків, які наповнюють місцевий бюджет, і скорочення фінансування Брюсселя та дотаційної Валлонії. За підрахунками експертів, ці реформи принесуть Фландрії від 360 до 500 млн доларів [4, р. 8]. Виступаючи донором для Валлонії і Брюсселя, Фландрія природним чином домагається і політичного домінування на федеральному рівні.

Німецький експерт М. Штабенів виокремив три основні причини бельгійської політичної кризи: культурно-мовні протиріччя між франко- та нідерландофонами, економічні протиріччя між багатого фламандською північчю і бідним валлонським півднем та кризу міжпартійної коаліційної структури, яка дозволяла створювати загальнобельгійський коаліційний уряд [5, s. 1].

Парламентські вибори 13 червня 2010 р. підтвердили прогнози експертів щодо розвитку ситуації в країні: найбільшу кількість місць у нижній палаті парламенту отримали представники сепаратистського Нового фламандського альянсу. Король Альберт II доручив лідеру валлонських соціалістів Еліо ді Рупо координувати переговорний процес, який у вересні 2010 р. зайшов у глухий кут. Станом на 1 серпня 2011 р. ситуація у Бельгії залишається невизначеною.

Схожі причини має сепаратистський рух в Італії. Розрив між індустріально розвинуеною Північчю і аграрним Півднем є значно більшим,

ніж у Бельгії, до того ж ситуація у південних регіонах обтяжена діяльністю мафії. Ліга Півночі (Lega Nord), що виступила з гаслами федералізації країни та перегляду розподілу доходів на користь промислово розвинутої Півночі і його подальшого дистанціювання від слабшого Півдня, отримала на виборах 1992 р. 8,6%, а у 1996 р. вже 10,1% голосів. На виборах до Європарламенту 2009 р. Ліга Півночі отримала 10,2% голосів виборців [6]. Найрадикальніші представники Ліги Півночі обґрунтовують необхідність створення незалежної держави Паданія зі столицею у Мілані. В останні роки Ліга Півночі позиціонує себе як консервативна політична сила. Для привернення уваги до своєї діяльності партія створила збірну Паданії з футболу, яка проводить матчі переважно з командами інших незвичаних держав та регіонів.

На відміну від Бельгії та Італії, сепаратистський рух у Данії є менш інституціоналізованим. Острів Гренландія, що входить до складу королівства, 21 червня 2009 р. проголосив розширену автономію: відтепер судова система і поліція контролюється громадою [7]. Втім, Копенгаген контролює зовнішні зносини автономії та оборону острова. Основою для сепаратистських настроїв жителів острова стали відкриті у його надрах корисні копалини; відтак громада острова прагне розпоряджатися ними на свій розсуд. Крім того, у разі здобуття незалежності Гренландія отримає право на власну зону впливу в Арктиці. Слід зазначити, що підстави для відокремлення Гренландії від Данії набагато менш обґрунтовані, ніж сепаратистські прагнення Фландрії та Паданії: острів залежить від дотацій Копенгагена. Таким чином, наразі питання відокремлення острова залишається на рівні передвиборчої риторики гренландських політиків.

На нашу думку, прикладом успішної сецесії країни з економічних причин є вихід Чорногорії зі складу Сербії у 2006 р. Нова держава спромоглася успішно використати вигідне географічне положення (сприятливий клімат, наявність виходу до моря) для розвитку міжнародного туризму. Сучасна Чорногорія є розвинутою державою, яка претендує на вступ до ЄС та НАТО.

До країн, в яких основним джерелом сепаратизму є лінгвістичний фактор, можна віднести Іспанію, Велику Британію, Сербію, Грузію та багато інших. Спільним для цих держав є наявність численних народностей, які розмовляють різними (часто неспорідненими) мовами і створюють для захисту своїх інтересів політичні партії та громадські організації.

Регіоном, сецесія якого частково визнана світовою спільнотою, є Косово, територія якого населена переважно албанцями. 17 лютого 2008 року парламент Республіки Косово проголосив незалежність від Сербії. При цьому Белград відмовився визнати незалежність Косово, оскільки, за законодавством Сербії, парламент регіону не має повноважень її проголошувати. Таким чином, Белград вважає цю територію автономним краєм Косово і Метохія. Незалежність Косово визнано США та більшістю європейських держав; 22 липня 2010 р. Міжнародний суд ООН визнав

правомірність проголошення незалежності краю [8]. Проте позиція Росії і Китаю не дозволяє новій державі отримати членство в ООН.

Слід зазначити, що визнання Косово створило прецедент порушення Гельсінкського заключного акту 1975 р. ОБСЄ, що декларує непорушність і взаємне визнання державних кордонів у Європі [9, с. 6]. У серпні 2008 року після збройного конфлікту незалежність Абхазії та Південної Осетії від Грузії було визнано Росією, а пізніше низкою інших держав. Таким чином, спрацював «ефект доміно»: після часткового визнання незалежності Косово активізувалися сепаратистські рухи в інших країнах.

У Великій Британії сепаратистські настрої поширені у Шотландії та Північній Ірландії. Шотландія, яка з 1707 року входить до складу королівства, отримала у 1999 році власний парламент, реалізувавши на практиці принцип *home rule* – самоврядування. На парламентських виборах 5 травня 2011 року Шотландська національна партія, яка відстоює право регіону на референдум з питання незалежності, отримала 69 місць у місцевому парламенті [10]. Таким чином, наразі створюються передумови для сецесії Шотландії.

Натомість північноірландський сепаратизм має, окрім етнолінгвістичного, й релігійне забарвлення: більшість населення регіону є католиками. Інтереси найрадикальніших з них захищала Ірландська республіканська армія (ІРА), яка влаштувала теракти на всій території Великої Британії. Радикальні екстремісти проголосили своєю метою вихід Північної Ірландії зі складу Сполученого Королівства і приєднання її до Республіки Ірландія. Після розпуску ІРА інтереси сепаратистів представляє радикальна політична партія Sinn Fein.

Так, Королівство Іспанія, яке є унітарною державою, наразі намагається подолати відцентрові тенденції, що склалися у Країні Басків та Каталонії. Населення цих регіонів переважно говорить відповідно баскською та каталанською мовами, володіючи при цьому іспанською. Баскські сепаратисти, які мають на меті створення незалежної держави, заснували 1959 року екстремістську організацію Euskadi Ta Askatasuna (ЕТА), ідеологія якої була синтезом лівого радикалізму та націоналізму. Бойовики ЕТА організували диверсії, теракти, замаху на політичних лідерів. Останньою масштабною акцією терористів був вибух біля поліцейської казарми у місті Бургос 29 липня 2009 року. 10 січня 2011 року ЕТА оголосила про припинення збройної боротьби, проте ситуація у регіоні залишається напруженою: протягом останніх років екстремісти неодноразово заявляли про припинення терору, проте пізніше поверталися до збройної боротьби [11].

На відміну від басків, каталонці не вимагають незалежності регіону, проте наполягають на максимальній автономії, і реалізують свої вимоги виключно мирними методами. У 1979 році Каталонія отримала власний уряд, а за результатами референдуму 2006 року його повноваження були розширені. Слід зазначити, що каталонський сепаратизм, окрім

лінгвістичного, має економічне підґрунтя: населення регіону складає 16% населення королівства, але виробляє 23% ВВП; економічне зростання Каталонії – 3,3% на рік [12]. Тож прагнення жителів регіону до розширення автономії є обґрунтованими. Каталонія, на відміну від інших регіонів європейських держав, має власний інтернет-домен .cat, зареєстрований у вересні 2005 року.

Нарешті, потужним чинником сепаратизму у сучасному світі є релігійні відмінності між регіонами однієї країни. Як приклади можна навести Тибет у Китаї, Таміл-Ілам у Шрі-Ланці, а також нове державне утворення Південний Судан.

Буддійський регіон Тибет у 1912 р. проголосив незалежність від імперії Цінь, а у 1951 р. був анексований КНР. Духовний лідер тибетців Далай-лама XIV був змушений у 1959 р. залишити Лхасу й емігрувати до Індії, де очолив уряд Тибету у вигнанні. Тибетські політики та міжнародні правозахисники стверджують, що політика Китаю по відношенню до Тибету, його культури і релігії не відповідає нормам права та спрямована на асиміляцію жителів шляхом нав'язування китайської мови та атеїзму. Керівництво КНР встановило жорсткий контроль над буддійськими монастирями, а також закрило деякі культові споруди і демонтувало пам'ятники, пов'язані з історією і культурою регіону.

У відповідь на репресії тибетці розгорнули масовий національно-визвольний рух, що досяг піку напередодні Олімпіади 2008 року у Пекіні. 14 березня 2008 р. буддійські монахи організували марш протесту проти китайської окупації, увечері того ж дня у різних містах Тибету розпочалися масові заворушення, що завершилися зіткненнями з поліцією та регулярними частинами китайської армії. У більшості західних держав було проведено акції «Free Tibet» («Вільний Тибет»): у Сан-Франциско, Лондоні і Парижі активісти громадських організацій намагалися блокувати естафету Олімпійського вогню, що супроводжувалася співробітниками китайської поліції, для привернення уваги до проблеми Тибету. У багатьох країнах було організовано пікетування китайських посольств і консульств [13].

Останні події в регіоні свідчать про нове загострення відносин між Пекіном та Лхасою. 23 квітня 2011 р. у Тибеті загинули двоє осіб під час штурму буддійського монастиря китайською армією. Центр тибетської культури та інформації в Москві у липні 2011 р. повідомив про ув'язнення тибетського письменника Таші Рабтена, що свідчить про продовження політичних репресій [14]. Новий голова уряду у вигнанні Лобсанг Сангай, обраний на цю посаду 27 квітня 2011 р., заявив про наміри регіону продовжувати подальшу боротьбу за незалежність. О.В. Шевчук зазначає, що тибетська проблема є загрозою цілісності китайської держави, а відповідно і дестабілізуючою детермінантою системи безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону [15, с. 511]. Отже, проблема Тибету залишатиметься актуальною й надалі.

Іншою країною, яка виявилася розколотою за релігійною ознакою, стала Шрі-Ланка. Більшість населення країни (сингали) сповідують буддизм, у той час таміли, що населяють північ острова, є індуїстами. Радикально настроєні таміли створили у 1976 р. воєнізовану організацію «Тигри визволення Таміл-Ілама», яка у 1983-2009 рр. взяла участь у чотирьох війнах проти урядових військ. Повстанці мали на меті відокремлення північної і східної частин острова і створення там окремої держави. Тамільські сепаратисти використовували найрадикальніші методи: теракти з участю смертників та масові розстріли мирних жителів. Бойові групи «тамільських тигрів» мали на озброєнні кулемети, танки та легку авіацію; для пересування країною використовували автобуси і моторні човни. 14 травня 1998 р. терористи захопили місто Анурадхапура і розстріляли 146 мешканців [16]. Атаки «тамільських тигрів» припинилися у 2009 р., коли урядові війська стратили лідера організації та захопили військові бази повстанців.

На нашу думку, сепаратистські настрої у Судані, які призвели до проголошення незалежної держави Південний Судан, також є яскравим прикладом релігійного сепаратизму. Найбільша країна Африки до 1955 р. була англо-єгипетським протекторатом і була поділена на мусульманську Північ і християнський Південь. Це призвело до двох громадянських воєн, які тривали у 1955-1972 і 1983-2005 рр. і супроводжувалися геноцидом південних племен. Суданські араби не змогли нав'язати іслам неарабським народам Півдня і були змушені підписати у 2005 р. «мирну угоду Найваша», визнавши автономію південних провінцій протягом наступних шести років [17]. 9-16 січня 2011 р. було проведено референдум про незалежність Південного Судану, 98,83% його учасників (3792518 осіб) проголосували за відокремлення [18]. Офіційний Хартум визнав результати волевиявлення, і незалежність країни було проголошено 9 липня 2011 р.

Розглянувши різні прояви сепаратистських тенденцій в сучасному світі, можна зробити певні висновки.

1. Відцентрові тенденції у Європі мають здебільшого економічне та лінгвістичне забарвлення, тоді як поза її межами сепаратизм набуває яскраво вираженого релігійного змісту.

2. Релігійний сепаратизм є найбільш радикальним (використовує незаконні методи, аж до тероризму), в той час як економічний – найбільш поміркованим і знаходить вияв виключно у легальних методах боротьби.

3. Вибухи сепаратизму виникають за ефектом доміно: одне вогнище викликає появу інших у різних місцях планети.

4. Деякі сепаратистські рухи мають багатовимірну природу: етнічні, економічні та релігійні фактори одночасно сприяють виникненню відцентрових тенденцій в одній країні.

5. Сепаратизм, окрім негативних, може мати й позитивні наслідки: приклад сецесії Чорногорії демонструє, що відокремлення частини держави може дати поштовх до більш раціонального використання її

ресурсного потенціалу, що, у свою чергу, забезпечує стрімке економічне зростання.

Література:

1. Політичний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко; за ред. Ю.С. Шемчушенка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-е вид., доп., перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.

2. Рост численности членов ООН с 1945 года [Электронный ресурс] / Организация Объединенных Наций. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/members/growth.shtml>.

3. Международный пакт о гражданских и политических правах [Электронный ресурс] / Организация Объединенных Наций. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/ractpol.shtml.

4. **Lamensch M.** Riche, la Flandre prepare l'avenir [Text] / M. Lamensch // Le Soir. – 2008. – 3 jan. – P. 8.

5. **Stabenov M.** Belgiens Kernfrage [Text] / M. Stabenov // Frankfurter Allgemeine. – 2007. – 20 dez. – S. 1.

6. Risultati elezioni amministrative [Risorsa elettronica] / Lega Nord. – Modalita di accesso: http://www.leganord.org/elezioni/2011/amministrative/risultati_elezioni.asp

7. Оппозиция выиграла выборы в Гренландии [Электронный ресурс] / Независимая газета. – Режим доступа: <http://news.ng.ru/2009/06/03/1244009117.html>.

8. Международный суд ООН: провозглашение независимости Косово правомерно [Электронный ресурс]. – РИА Новости. – Режим доступа: <http://ria.ru/world/20100722/257402916.html>.

9. Совещание по безопасности и сотрудничеству в Европе. Заключительный Акт [Текст]. – Хельсинки, 1975. – 59 с.

10. Националисты Шотландии обещают референдум по независимости [Электронный ресурс] / РИА Новости. – Режим доступа: <http://ria.ru/world/20110506/371617418.html>

11. ETA decreta un alto el fuego permanent, general y verificable [Recursos electronicos] / El Mundo. – Acceder al modo: <http://www.elmundo.es/elmundo/2011/01/10/espana/1294656456.html>.

12. Global trends [Electronic resource] / ACC 10. – Access mode: <http://www.acc10.cat/en/foresight/projects/trends.jsp>.

13. Tibet: India expresses distress, urges dialogue [Electronic resource] / The Hindu. – Access mode: <http://www.hindu.com/2008/03/16/stories/2008031659170800.htm>.

14. Китайский суд приговорил тибетского писателя к четырем годам тюрьмы [Электронный ресурс] / Сохраним Тибет. – Режим доступа: <http://savetibet.ru/2011/07/03/tibet.html>.

15. **Шевчук О. В.** Проблема Тибету у контексті реалізації КНР стратегії регіонального лідерства [Текст] / О. В. Шевчук // Гілея: науковий вісник. – 2010. – Вип. 40. – С. 510-519.

16. From Anuradhapura to Anuradhapura [Electronic resource] / The Hindu. – Access mode: <http://www.hindu.com/2006/06/17/stories/2006061703841000.htm>.

17. **Юрченко В. П.** О подписании мирного соглашения в Судане [Электронный ресурс] / Институт Ближнего Востока. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2005/21-01-05.htm>.

18. Results for the Referendum of Southern Sudan [Electronic resource] / Southern Sudan Referendum 2011. – Access mode: <http://southernsudan2011.com/>